

Uitgave #20 Oktober 2022

Leren van *André Kuipers*

Voormalig astronaut André Kuipers:

**‘Loop als bestuurder
voorop om Nederland te
verduurzamen’**

Pensioenfonds

Zorg & Welzijn

Balanceren

Een pensioenfonds moet zich inzetten voor goede werkomstandigheden voor deelnemers. Immers, wat heb je aan een goed pensioen als je door je werk fysiek gesloopt raakt? Hetzelfde geldt bij klimaatverandering. Hoe kun je van je pensioen genieten als de aarde onleefbaar dreigt te worden? Deze Leren van gaat over klimaatverandering en de noodzaak te verduurzamen. Het is een belangrijk thema in de sector zorg en welzijn. We zijn nu eenmaal een omvangrijke sector en dat betekent dat we tot de grote CO₂-uitstoters behoren. Astronaut André Kuipers uit in deze editie zijn zorgen over de klimaatverandering. Hij vertelt ook wat onze sector kan doen om sneller te verduurzamen.

De bereidheid van de sector zorg en welzijn om klimaatverandering tegen te gaan is groot. Tegelijk lopen zorgbestuurders tegen lastige dilemma's aan. Verduurzaming vergt vaak forse investeringen die zich pas op lange termijn terugverdienen. Of neem het gebruik van wegwerpmaterialen bij operaties: vanuit patiëntveiligheid is dat misschien te prefereren, maar het levert een ongelooflijke hoeveelheid afval op. Welke keuze moet je als zorgbestuurder dan maken?

Kiezen voor duurzaamheid is balanceren. Dat weten wij als pensioenfonds ook. We willen met onze beleggingen bijdragen aan een betere en schonere wereld. Daarnaast moeten we een gezond rendement halen om deelnemers een goed pensioen te kunnen blijven geven. Het betekent bijvoorbeeld dat we grotendeels afscheid nemen van beleggen in fossiele energie. Als we niets doen, gaat het mis; dat staat vast. Je hoeft geen ruimtereziger te zijn om te weten dat we maar één aarde hebben.

Joanne Kellermann
Bestuursvoorzitter PFZW

Extreme warmte kan nare gevolgen hebben voor de gezondheid. Vooral bij kwetsbare groepen, zoals ouderen. Het bewustzijn over de gevolgen van klimaatverandering gaat de goede kant op: de media-aandacht voor het thema groeit en ook de politiek zet stappen. En dat is maar goed ook, want klimaatverandering is een van de grootste gevaren waarmee we ooit geconfronteerd zijn.

FOTO: WERNIX SCHMIDT

Inhoud

Feit: De ruimtevaart is vervuילend maar draagt ook bij aan het tegengaan van klimaatverandering. Satellieten brengen klimaatverandering nauwkeurig in kaart en de eerste zonnepanelen werden in de jaren zestig al in de ruimtevaart gebruikt.

André Kuipers: 'Het zien van die prachtige blauwe bol in het zwarte niets doet je beseffen: deze aarde is ons thuis. Dit is wat we hebben, hier moeten we het met elkaar rooien.'

08

Sleutel in handen

De missie van André Kuipers is mensen overtuigen dat het roer om moet. 'Het is de taak van de overheid, maar ook van bestuurders om voorop te lopen. Ja, dan heb ik het ook over zorg- en welzijnsbestuurders.'

16

Op weg naar groen

Hoe bereid je je organisatie voor op klimaatverandering? Drie bestuurders vertellen over hun weg naar een duurzamere bedrijfsvoering, en de obstakels onderweg.

20

Inbunkeren

Meteoroloog Margot Ribberink bezoekt Pim Steerneman, de bestuurder van ouderenzorgorganisatie Sevagram in Valkenburg, waar de overstroming van de Kleine Geul in juli 2021 zorgcentrum Valkenheim verwoestte.

26

Nederland in 2120

Hoe ziet Nederland er in 2120 uit en wat betekent dit voor de sector zorg en welzijn? Het perspectief van Wageningen University & Research.

14

Neus op de klimaatfeiten

Van wegwerpluiers tot maaltijden: hier kan de sector zorg en welzijn klimaatwinst boeken.

31

Klimaatbeleid

Duurzaam beleggen vraagt om flexibiliteit. Met welke dilemma's heeft PFZW te maken op dit vlak?

40

Leven op het water

Na de Hollandse strijd tegen het water, vormt water wellicht de bouwgrond van onze toekomst.

'Het ziekenhuis of de ruimte? Dat was best een lastige keuze. Het ziekenhuis vond ik ook fantastisch.'

Introductie

André Kuipers

1958

Geboren te Amsterdam

1977

Atheneum-B diploma

1987

Artsenexamen Universiteit van Amsterdam

1991

Begint als (medisch) onderzoeker bij de Europese ruimtevaartorganisatie ESA

1998

Selectieprocedure om astronaut te worden

1999

Begint astronautentraining

2002

Geselecteerd als boordingenieur voor de Sojoez TMA-4 vlucht

2004

Eerste ruimtevlucht van 11 dagen, onder de naam missie Delta

2008

Begint training voor tweede ruimtevlucht

2011-2012

Tweede ruimtevlucht: verblijft 193 dagen in ruimtestation ISS. Dit is de langste enkelvoudige Europese ruimtevlucht tot dan toe

De aarde lijkt groot als je er met twee benen op staat. Pas vanuit de ruimte wordt duidelijk hoe klein het bolletje is waarop we leven. De mensheid kan nergens anders heen en zal het met die ene onvervangbare en o zo kwetsbare planeet moeten doen. Veel ruimtevaarders keren als een ander mens terug op aarde en gaan strijden tegen klimaatverandering. Zo ook André Kuipers. Na zijn eerste ruimtereis in 2004 meldde hij zich bij het Wereld Natuur Fonds, waarvoor hij sindsdien ambassadeur is. Kuipers gelooft in de kracht van wetenschappelijk onderzoek en objectieve data. Wie de kille cijfers kent, beseft dat we in actie moeten komen. Bestuurders moeten het voortouw nemen, vindt Kuipers, omdat zij de macht en de middelen hebben om echt iets in gang te zetten. Niet in de laatste plaats geldt dit voor bestuurders in zorg en welzijn, als sector verantwoordelijk voor 7% van alle CO₂-uitstoot in Nederland. Hopelijk brengt dit magazine u inspiratie verder te gaan op de weg naar verduurzaming, die de Nederlandse zorg en welzijn de afgelopen jaren is ingeslagen.

5 LESSEN VAN André Kuipers

Wie de wetenschappelijke cijfers kent over klimaatverandering, wil in actie komen. Dat is de overtuiging van WNF-ambassadeur en voormalig astronaut André Kuipers. Zijn missie: mensen overtuigen dat het roer om moet. Die boodschap heeft hij ook voor zorg- en welzijnsbestuurders. 'Jullie hebben een belangrijke sleutel in handen om Nederland te verduurzamen.'

TEKST: RUTGER VAHL
BEELD: JEROEN MURRÉ

1 LOOP ALS BESTUURDER VOOROP

'Als je me vraagt of we klimaatverandering kunnen stoppen, dan hangt mijn antwoord af van mijn stemming. Als je ziet hoe hard het gaat, denk ik soms dat het een verloren zaak is. We doen *too little too late*. Maar dan kom ik op beurzen en congressen en zie ik jonge mensen met briljante ideeën, bijvoorbeeld om energie te besparen, gebouwen klimaatneutraal te maken, vleesvervangers nog lekkerder te maken of productieprocessen te verduurzamen. En dan word ik weer wat optimistischer. De mens is ontzettend innovatief. Ik moet vaak denken aan het project om de eerste mens op de maan te krijgen. Toen president John F. Kennedy in 1962 aankondigde dat hij binnen acht jaar een mens op de maan wilde hebben, verklaarden veel mensen hem voor gek, inclusief zijn eigen ruimtevaartorganisatie NASA. Toch lukte het. Hoe dat kon? Enerzijds omdat het prestige van de Verenigde Staten op het spel stond. Dat maakte onvermoede krachten los. Maar bovenal omdat alles op alles werd gezet om dat ene doel te halen. Iedereen voelde de urgentie. Daaraan ontbreekt het nu bij klimaatverandering. Die gaat ogenschijnlijk

traag en mensen realiseren zich niet dat de gevolgen straks onomkeerbaar zijn. Het is de taak van de overheid, maar ook van bestuurders om voorop te gaan lopen. Ja, dan heb ik het ook over bestuurders in zorg en welzijn.'

2 MAAK HET PROBLEEM VOOR IEDEREEN ZICHTBAAR

De ruimtevaart bracht ons satellieten die nauwkeurig de klimaatverandering kunnen meten, maar ook zonnepanelen en isolatiemateriaal die nu een rol spelen bij de energietransitie. Tegelijk was de ruimtevaart, zeker in het verleden, enorm vervuילend. Eenzelfde paradox zie je in de zorg. Artsen redden levens, maar de zorg stoot tegelijk veel CO₂ uit en is als sector verantwoordelijk voor 7% van de kooldioxide-uitstoot in Nederland. Dat is minder dan de uitstoot van personenauto's (15%) en landbouw (13%) maar aanzienlijk meer dan de luchtvaart (4,4%). 'Die paradox is er', constateert Kuipers. 'Maar daar mogen we ons niet bij neerleggen. Gelukkig zie ik ook in zorg en welzijn veel initiatieven om duurzamer te worden. Gebouwen worden klimaatneutraal, materialen worden hergebruikt waar ze vroeger na eenmalig gebruik werden weggegooid,

afvalstromen worden steeds meer gescheiden. Maar de sector is nog steeds een grote CO₂-uitstoter waar nog flinke stappen gezet kunnen en moeten worden. Breng deze stappen in kaart en bepaal wat je nu kunt doen en wat moet wachten tot bijvoorbeeld een verbouwing. En zorg ervoor dat iedereen in de organisatie doordrongen is van het belang van duurzaamheid.'

Zoals hij als astronaut in de ruimte ineens doordrongen raakte van de kwetsbaarheid van de aarde, zo zijn er ook in de zorg 'beelden' nodig om het probleem zichtbaar en urgent te maken, die een schokeffect teweeg kunnen brengen, meent de zelf als arts opgeleide Kuipers. Het Erasmus MC deed in 2020 onderzoek naar het productgebruik per IC-patiënt. Daaruit bleek dat er bij een ligduur van 5 dagen maar liefst 542 wegwerphandschoentjes doorheen gaan. Niemand had zich dat ooit gerealiseerd. 'Dat soort cijfers hebben impact en zetten dingen in gang', weet Kuipers.

3 DRAAI AAN ALLE MOGELIJKE KNOPPEN

Veel zorginstellingen zijn op dit moment bezig met verduurzamingen van de gebouwde omgeving. Tegelijk lopen zorgbestuurders tegen praktische problemen aan. Zo stelt Sam Schoch, voorzitter van de Raad van Bestuur bij Middin (een zorginstelling voor mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking) bijvoorbeeld dat zijn instelling dolgraag wil verhuizen naar panden die duurzamer zijn. Schoch: 'Die zijn echter niet of nauwelijks beschikbaar. Hoe kun je als zorginstelling dan toch meters maken?' Kuipers denkt dat instellingen aan veel meer knoppen kunnen draaien dan huisvesting alleen. Opgeleid als arts is hij bijvoorbeeld erg geïnteresseerd in wat andere voeding kan bijdragen aan een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. 'Voor de productie van vlees is veel energie en water nodig. Bossen worden platgebrand om plaats te maken voor

landbouwgrond om veevoer te verbouwen. Vanuit de ruimte zie je hoe in het Amazone-woud wegen zijn aangelegd om hout te kappen en besef je hoeveel regenwoud er verdwijnt. Minder vlees eten leidt meteen tot een forse vermindering van de uitstoot van broeikasgassen, maar zorgt er ook voor dat het leefgebied van inheemse dieren en mensen wordt aangetast. Dat is dus goed voor de biodiversiteit en culturen.' Kuipers hoopt dat zorgen welzijnsinstellingen veel meer met vleesvervangers gaan werken. 'Die worden steeds beter. Ik durf te wedden dat patiënten het verschil tussen vegetarische filet americain en gewone filet americain niet meer proeven!' Op langere termijn verwacht hij veel van kweekvlees. Dat bestaat uit dierlijke spiercellen en smaakt echt naar vlees, terwijl er voor de productie geen veestapel nodig is.

4 BLIJF TROUW AAN JE KEUZES

Woon- en zorgcentrum De Westerkim uit Hoogeveen is aangesloten bij de Green Deal Zorg, vanwege de duurzame (gasloze en energieneutrale) nieuwbouwlocatie die is gebouwd. De Westerkim heeft 730 zonnepanelen, denkt na over duurzame manieren om voedselverspilling tegen te gaan, spoelt geen medicijnresten door het toilet en leert medewerkers afval zo duurzaam mogelijk te

Ontmoet André Kuipers
Op 1 november deelt André Kuipers zijn kennis tijdens het evenement **Leren van**. U kunt erbij zijn. Scan de QR-code en meld u kosteloos aan.

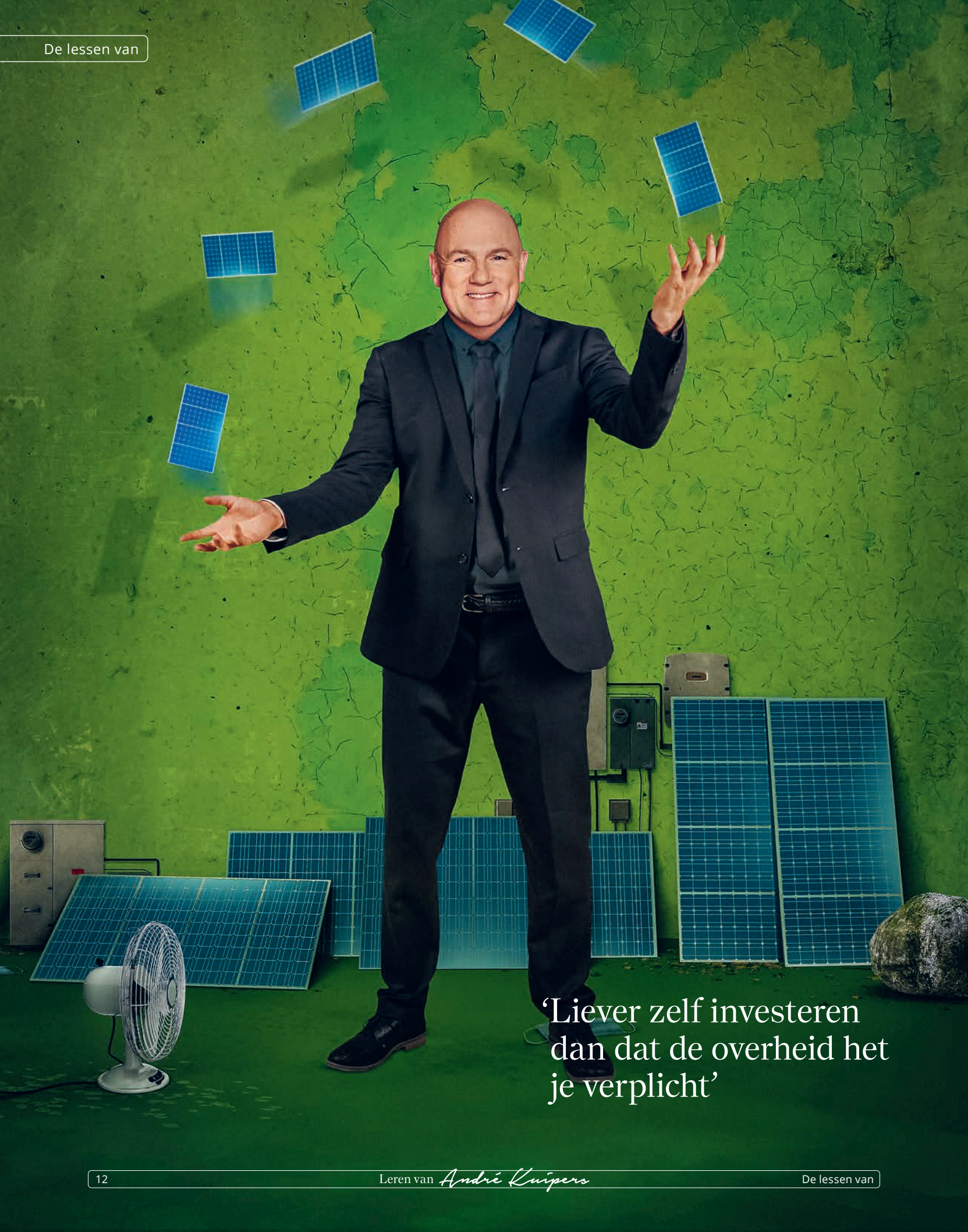

Medische ruimte-innovaties

Ruimtevaart heeft tot vele wetenschappelijke doorbraken geleid. In de zorg is de CAT- en MRI-scan een rechtstreeks gevolg van ruimtevaart. Net als de insulinepomp, die oorspronkelijk voor astronauten werd ontwikkeld. Prothesen zijn dankzij materialen uit de ruimtevaart (coatings, speciale rubbers) aanzienlijk verbeterd. Oorthermometers die met infrarood licht werken, gebruiken dezelfde technologie als waarmee de temperatuur van verre planeten wordt gemeten.

‘In de zorg zijn beelden nodig die een schokeffect teweeg kunnen brengen’

‘Liever zelf investeren dan dat de overheid het je verplicht’

Zo start u vandaag met verduurzamen

- 1. Behandel duurzaamheid als een integraal thema en maak het onderdeel van de strategie.** Zet harde doelen voor het terugdringen van de zorg CO₂-uitstoot met als top drie: energiegebruik gebouwen (38% van de uitstoot), reisd Bewegingen (22%) en medicijnen (18%). Kijk ook of u op een andere manier zorg kunt verlenen, bijvoorbeeld door een digitaal spreekuur. Misschien kunt u zelfs minder zorg verlenen via preventie.

2. Stimuleer de duurzame beweging van onderop in uw organisatie. Geef
- green teams de ruimte om met innovaties te komen en het mandaat om ze ook uit te voeren. Help hen de weerstand tegen gedragsverandering bij collega's te overwinnen. Investeer bijvoorbeeld in communicatie over dit onderwerp of organiseer een themaweek.

3. Start met een breed en populair thema, zoals gezonde, voedzame, smakelijke en lokale voeding voor patiënten/bewoners. Zo laat u zien dat verduurzamen niet alleen over 'minder' gaat. De extra kosten voor kwaliteit verdient u zeker terug door
- minder verspilling en gelukkigere patiënten/bewoners en medewerkers.

4. Benut de ontwikkeling van (nieuwe) locaties of afdelingen als een kans om alles in een keer veel duurzamer te doen. Ga voor energieneutraal, circulair, een gezonde omgeving (healing environment) en reductie van afval. Betrek daarbij uw professionals, de lokale gemeenschap, duurzame leveranciers en het onderwijs.
- Vrij naar Joost Bijlsma en Cathy van Beek, *Heel de Zorg. Routes naar duurzamer, gezonder en beter*, Magma Publicaties (2022).

Idee
De Groene Zorg Alliantie geeft met 36 groene zorg-commissies en 57 green teams zorg-professionals de gelegenheid om kennis en ideeën uit te wisselen als het gaat om duurzame gezondheidszorg. Doe er inspiratie op!

scheiden. Een probleem, zo ervaart bestuurder Febo Emmelkamp, is dat kosten van duurzaamheid vaak niet opwegen tegen directe opbrengsten. Zo bleek het zeer onvoordelig om de nog prima kozijnen bij de herbouw te recyclen. Nieuwe kozijnen waren aanzienlijk goedkoper. ‘Waar kies je dan voor?’ vraagt Febo Emmelkamp zich af.

André Kuipers: ‘Het is een bekend dilemma bij verduurzaming dat kosten vaak voor de baten uitgaan. In dit geval lijkt recycling duurder, maar ik denk dat je het breder moet zien. Met investeringen in duurzaamheid loop je voorop bij strengere regelgeving die er onherroepelijk gaat komen. Het is naar mijn mening beter zelf te investeren – want dat kun je zelf het beste tijdstip en de voorwaarden bepalen – dan dat de overheid je ertoe verplicht. In dit voorbeeld zou ik toch voor recycling kiezen, omdat dit past bij de groene weg die De Westerkim is ingeslagen. Het is goed om als organisatie een consistent verhaal te hebben. Hierdoor ben je herkenbaar voor cliënten, maar ook voor de arbeidsmarkt.’

5 NEEM DE FEITEN TOT JE, TREK JE CONCLUSIES EN ONDERNEEM ACTIE
Karin Leferink is lid van de Raad van Bestuur van Woonzorgconcern IJsselheem & Woonzorgcentrum Hanzeheerd. Ze herinnert

zich uit haar jeugd de serie Star Trek. Daarin kwamen technologieën voor die toen futuristisch waren zoals scanners die van buitenaf in een lichaam konden kijken en zelfrijdende auto's. Dingen die nu gangbaar of in ontwikkeling zijn. ‘De makers van Star Trek hadden een vooruitziende blik’, concludeert Leferink. Ze vraagt zich af welke futurologen ons nu al iets kunnen leren over de technologie van morgen. ‘Naar welke hedendaagse ‘zieners’ kijkt André Kuipers op?’ ‘Ik haal mijn inspiratie vooral uit mensen die oplossingen hebben die we nu kunnen inzetten om de aarde te redden’, zegt André Kuipers. ‘Jonge techneuten, die innovaties bedenken om energie te besparen, de vleesproductie te verminderen of om de plastic soep in oceanen op te ruimen. Iemand als Elon Musk is revolutionair met zijn Falcon 9 raket. En zijn Tesla's maken ons minder afhankelijk van olie. Maar mijn boodschap is toch vooral niet achter futurologen of goeroes aan te lopen. Neem de feiten tot je op basis van wetenschappelijke inzichten en trek vervolgens je eigen conclusies. Wie in de zorg werkt, kan dat als geen ander. Hou je vast aan het gegeven dat wetenschappelijke data objectief zijn, ook al ontkennen sommige mensen dat, zoals we de laatste tijd helaas al te goed hebben kunnen zien.’

DE FOOTPRINT VAN DE ZORG

De sector zorg en welzijn zorgt voor 7% van de CO₂-uitstoot. Die uitstoot bestaat voor zo'n 80% uit energiegebruik van gebouwen, de productie van geneesmiddelen en reisebewegingen van medewerkers en patiënten.

TEKST: SUZANNE BERGMAN
BEELD: ISTOCK

40.000

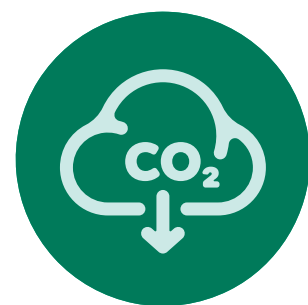
Uit een pilot van TU Delft blijkt dat in een gemiddeld tot groot ziekenhuis jaarlijks alleen al 40.000 instrumenten worden weggegooid, exclusief overtollig metalen afval. Diezelfde pilot laat zien dat het mogelijk is 85% van het chirurgisch instrumentarium weer in nieuwstaat terug te brengen.

Besparen door eten op bestelling

Met eten op bestelling kan volgens onderzoek van Wageningen University & Research naar schatting 15% tot 20% van de voedselverspilling in de sector worden voorkomen. Dat levert Nederlandse zorginstellingen een besparing op

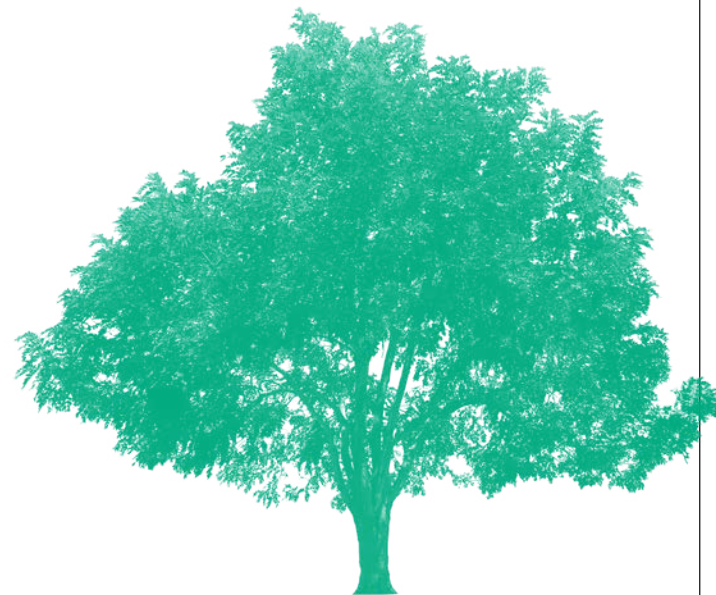
van 200 miljoen euro per jaar. Voor ziekenhuizen is dat 75 miljoen euro. Een aantal ziekenhuizen is hier al mee gestart.

Meer voor minder

Ten minste tien miljard euro aan extra investeringen is nodig om de CO₂-uitstoot van de zorgsector in 2050 met 95% te verminderen, blijkt uit onderzoek van TNO. Deze doelstelling formuleerde de Nederlandse regering naar aanleiding van het Klimaatakkoord van Parijs. Met die investeringen kunnen gebouwen worden verduurzaamd, installaties worden aangesloten op alternatieve en regionale energiebronnen en kan onderzoek naar duurzame alternatieven worden gefaciliteerd.

Compensatiebos

20.000

Met ruim 20.000 bomen compenseren Kinderopvang Columbus Junior en Gastouderbureau 4Kids in Brabant hun CO₂-uitstoot over 2020 en 2021. Dat levert een bos op van vijf hectare.

Lyme

Het aantal gevallen van de ziekte van Lyme in Nederland is de afgelopen twintig jaar verviervoudigd, vooral door de steeds warmere nachten. Daar houden teken van.

Klimaatfeiten

3X
EXTREEM
KLIMAAT

Heet, heter, heetst

De heetste plek op aarde is de Iraanse Lutwoestijn: daar kan het landoppervlak wel 80 °C worden. Naar verwachting worden ook dit soort plekken in de toekomst nog warmer.

Koud, kouder, koudst

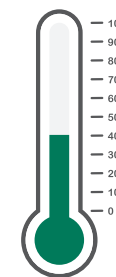
Kouder dan in Antarctica wordt het nergens. In 2016 werd daar een landtemperatuur van -110,9 °C gemeten. Toch smelten ook daar de ijskappen, voornamelijk door het omliggende water uit oceanen die steeds verder opwarmen.

Nat, natter, natst

Met gemiddeld ruim 950 mm neerslag per jaar is de Veluwe de natste plek van Nederland. Toch is het een enorm gevecht om het gebied niet te laten uitdrogen, omdat er tegenwoordig drie keer zoveel water verdampt als vroeger – en het niet meer door het grondwater wordt aangevuld. Dat komt door de grote hoeveelheid bos die er nu staat, terwijl de Veluwe honderden jaren geleden een relatief kale vlakte was met vooral heide en zand.

Hittedoden

Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie zou het aantal extra hittedoden door klimaatopwarming rond 2050 meer dan 360.000 per jaar kunnen zijn. Ander onderzoek voorspelt 30.000 extra hittedoden in Europa bij een opwarming van anderhalve graad ten opzichte van de huidige situatie.

Luiers recyclen

Per jaar worden er in Nederland een miljard luiers weggegooid. Volgens onderzoeksbureau CE Delft levert recycling van een ton luiers een CO₂-besparing op die te vergelijken is met een autorit van 2.000 kilometer. Het Nederlandse Future Diaper Project draagt bij aan deze besparing. Onder andere door het aanbieden van zindelijkheidstraining, wasbare luiers en het ontwikkelen van recyclebare luiers.

Groene urgentie

Steeds meer organisaties, ook in zorg en welzijn, voelen de urgentie zich voor te bereiden op de gevolgen van klimaatverandering. Maar waar te beginnen? En hoe gaan bestuurders om met de obstakels op weg naar duurzamer en groener?

TEKST: MAUD BEUCKER ANDREAE
BEELD: MANON VAN DER ZWAAL
BEELDBEWERKING: RAY HEINSIUS

‘Onze jonge patiënten willen we beter maken én achterlaten in een leefbare omgeving’

Gita Gallé, CFO/COO van het Prinses Máxima Centrum, het nationale centrum voor kinderoncologie:

‘We weten dat een groene omgeving gezondheid stimuleert. Dat feit alleen al is het beste zetje voor het Prinses Máxima Centrum om duurzaamheid te stimuleren. Naast het opstellen van onze routekaart voor CO₂-reductie, zijn we initiatiefnemer van de pilot LEAF (Laboratory Efficiency Assessment Framework, red.), gecoördineerd door Green Labs NL. Uit die pilot kwam tot nu toe hoopgevend resultaat; een groot deel van het plastic afval op de onderzoeksafdeling van het Máxima is niet verontreinigd en dus geschikt om te recyclen. Daar gaan we zeker mee aan de slag.

‘Vergroenen’ doe je met z’n allen. Daarom organiseren we in oktober samen met het UMCU een hackaton; zo betrekken we medewerkers en bedenken zij mogelijk nieuwe ideeën om te verduurzamen. Onze ‘groene ambassadeur’ zet zich in voor verduurzaming en vergroening van de zorg en maakte onlangs inzichtelijk hoeveel afval wij – medewerkers, patiënten en bezoekers – op een dag produceren, door dit allemaal op een hoop te gooien. Heel confronterend. Bewustwording voor de medewerkers was het doel; pak die mok in plaats van dat plastic bekertje. Ons inkoopbeleid moet hier ook bij aansluiten. Onze patiënten zijn van de allerjongste generatie; we willen hen niet alleen helpen beter te worden, maar ook achterlaten in een leefbare omgeving.’

‘De belangrijkste voorwaarde voor verduurzaming is de factor tijd, want verandering gaat soms traag’

Rob Dillmann van Isala ziekenhuizen, met vestigingen in onder meer Meppel, Zwolle en Steenwijk:

‘Hoe kunnen we minder verspillen? Met het oplossen van die vraag zijn we bij Isala al jaren geleden begonnen. Inmiddels is die vraag ook ingebed in onze MVO-strategie. Mijn handtekening onder de Green Deal Duurzame zorg van het ministerie van VWS was dus vanzelfsprekend.

De twee grootste pijlers waar Isala zich op richt, zijn het verminderen van energieverbruik en het verkleinen van de hoeveelheid afval. Wij hadden al vroeg in de gaten dat de belangrijkste voorwaarde voor het verduurzamen van een organisatie de factor ‘tijd’ is, want dit soort veranderprocessen gaan traag. Dat heeft bijvoorbeeld met ingewikkelde logistiek te maken, of met nog lopende contracten met toeleveranciers. Absoluut niet met weerstand in de organisatie; er vormden zich bij Isala zelfs zogeheten ‘green teams’, die vanuit de praktijk meedenken over duurzame oplossingen. Soms lopen we bij mooie plannen vast; zo weerhoudt Europese regelgeving ons ervan om instrumenten te steriliseren en zo opnieuw te gebruiken.

Al met al ben ik blij dat we zo vroeg zijn begonnen met ons klimaatvriendelijk beleid. Onze gasloze locatie in Meppel is een voorloper, niet alleen wat betreft het minimaliseren van CO₂-uitstoot, ook wat betreft het strikter scheiden van afvalstromen. Dit laatste willen we nu ook gaan doorvoeren in onze hoofdvestiging in Zwolle.’

‘Zeeland heeft relatief veel wind en zon; daar maken we gebruik van’

Angela Bras is bestuurder bij SVRZ, een grote zorgorganisatie in Zeeland:

‘Vorig jaar maakten we een rapport op van de CO₂-uitstoot van al onze vestigingen, bij elkaar meer dan vijftig. Ten opzichte van 2018 was de uitstoot met 35% gedaald. Daar zijn we ontzettend blij mee en trots op. Na de introductie van de routekaart voor CO₂-reductie voor zorgvastgoed, begin 2019, is bij SVRZ een masterplan energietransitie opgesteld. De gemiddelde temperatuur op onze locaties is 23 graden, uiteraard met een reden: ouderen hebben het sneller koud. Helaas is CO₂-reductie dus niet gewoon een kwestie van de thermostaat lager zetten. Wij zouden onze bewoners daarmee treffen. Zeeland heeft echter relatief veel wind en zon; daar willen we optimaal gebruik van maken. Het gros van onze gebouwen is gebouwd vanaf 2005 en goed geïsoleerd. De meeste panden hadden al vloerverwarming en HR-glas en zijn inmiddels voorzien van zonnepanelen. De stap naar volledig gasloos was daardoor haalbaar. We vervingen gasinstallaties die vernieuwd moesten worden door warmtepompen. Bij grotere gebouwen zetten we een tussenstap: van gas, naar een hybride cv-installatie, om uiteindelijk voor 2030 bij gasloos uit te komen. Vooruitdenken, lef hebben en samenwerken met de juiste partijen is wat ons betreft de sleutel tot verduurzaming geweest. Met energiecoöperatie Zeeuwind zoeken we naar een nieuwe vorm van inkoop van regionaal opgewekte groene stroom.’

Anticiperen op wassend water en hittegolven

TEKST: YSBRAND VISSER
BEELD: JANITA SASSEN

De overstroming in Limburg in de zomer van 2021 verwoestte onder andere zorgcentrum Valkenheim in Valkenburg. Het hoogwater in Limburg was een direct gevolg van de klimaatverandering. Wat betekent de opwarming van de aarde in de nabije toekomst voor zorgcentra? Zorgbestuurder Pim Steerneman in gesprek met meteoroloog Margot Ribberink.

Na haar studie biologie ging Margot Ribberink aan de slag bij weerbureau MeteoConsult en werd in 1991 de eerste weervrouw op de Nederlandse televisie. Sinds 2019 geeft ze lezingen en presentaties over weer, klimaat, duurzaamheid, gedrag en communicatie. Ze is bovendien ambassadeur van Operatie Steenbreek, Stichting Klimaatgesprekken en Cordaid.

Een duurzame visie

Het OLVG gebruikt wasbare in plaats van disposable isolatiejassen voor isolatiepatiënten en OK-kleding die niet meer per stuk verpakt wordt.

Pim Steerneman laat met een hand op een hoogte van bijna een meter zien hoe hoog het water kwam te staan op die rampzalige 14e juli in 2021. Na 150 millimeter regen vertrouwden de medewerkers van het zorgcentrum het niet meer. Overheden gaven toen nog onvoldoende instructies, maar bij Sevagram (23 zorgcentra in Zuid-Limburg) wisten ze wel beter. Aan het begin van de avond werd een crisisteam opgetuigd en Steerneman spoedde zich naar Valkenburg. Het water in de Kleine Geul steeg echter zo snel, dat Valkenburg onbereikbaar bleek. Pim Steerneman: ‘Gelukkig hadden medewerkers eerder op eigen initiatief al busjes geregeld. Nog geen kwartier later kwam het water al kolkend het huis binnenstromen.’ Margot Ribberink: ‘Deze situatie was heel uitzonderlijk. Allereerst worden buien steeds

heftiger, doordat er door de opwarming van de aarde meer water verdampt. Maar op die bewuste dagen zat hier ook een lagedrukgebied klem. Ook dat is een gevolg van klimaatverandering: de zogenoemde straalstromen zijn afgezwakt en zo blijven hoge- en lagedrukgebieden langer ‘hangen’, met name in de zomer. Naast hevige lokale buien, zorgt dat ook voor meer hittegolven en droogte. Dat juist hier dat lagedrukgebied bleef liggen, was gewoon pech. Maar er ligt hier natuurlijk wel een delta van rivieren. Je krijgt dan een ingewikkelde weersverwachting, waarbij we overigens wel redelijk goed kunnen aangeven hoeveel water er gaat vallen.’

Grote paniek

Terug naar 14 juli 2021. In Valkenheim viel de elektriciteit uit. Het werd niet alleen donker, maar de elektrische deuren gingen ook niet meer open. Bij personeel, de 82 bewoners met dementie en zelfs de brandweer heerste inmiddels grote paniek, aldus Pim Steerneman. Wadend door het hoge water werden de bewoners – onder meer op bedden en matrassen – geëvacueerd. Voor zorgcentrum Oosterbeemd (104 bewoners, veelal somatisch) ging het allemaal te snel. Daar werden de bewoners verhuisd naar een hogere verdieping. ‘Inbunkeren’ noemt Steerneman dat. Het mag een wonder heten dat er geen slachtoffers vielen. Kort na de ramp kondigde de zorgbestuurder aan dat hij binnen een jaar een nieuw Valkenheim wilde openen; iets wat is gelukt. *Pim Steerneman*: ‘We hebben gekozen voor modulaire bouw. Het gebouw staat uit voorzorg op één meter hoge palen, zodat we bewoners niet meer naar boven hoeven te verhuizen. Alle nieuwe of geïmproviseerde oplossingen staan nu in calamiteitenplannen. Goede evacuatie- en inbunkeringsplannen voor onze 23 locaties die we moeten blijven oefenen.’

Margot Ribberink: ‘Wat goed zeg, want zeg inderdaad nooit ‘nooit’. We zien dat het klimaat sneller opwarmt dan we altijd dachten en weerrecords volgen elkaar steeds sneller op. Bij RTL moest ik in de jaren negentig ook bijna elke dag een nieuw weerrecord aankondigen. We mocht-

ten toen nog niet spreken van klimaatverandering veroorzaakt door de mens, omdat het wetenschappelijk bewijs er nog niet zou zijn.’

Code geel

Inmiddels is dat wetenschappelijk bewijs er al lang en kan niemand meer om de klimaatverandering heen. Wat zijn de gevolgen hiervan voor de zorg? ‘In een nieuw Sevagram-huis dat op dit moment in Heerlen gebouwd wordt hebben ze een unieke duurzame oplossing voor de stijgende temperatuur gevonden’, vertelt Pim Steerneman. ‘Water dat in oude mijngangen wordt opgeslagen, voedt een warmtepomp. Dat levert niet alleen warmte in de winter op, maar ook koeling in de zomer. Maar ook in de andere zorgcentra hebben we geklimatiseerde ruimten. Daarnaast bestrijden we de hitte met veel drinken, ijsjes eten, door buitenzonwering te →

Weervrouw Margot Ribberink:

‘We mochten in de jaren negentig nog niet spreken van klimaatverandering veroorzaakt door de mens’

Als bestuurder leidt Pim Steerneman Sevagram, een organisatie voor ouderenzorg in de regio's Heerlen, Maastricht en Heuvelland. In Zuid-Limburg is Sevagram de grootste aanbieder van intramurale zorg met 23 locaties, 1.700 bedden, 2.800 medewerkers en 1.000 vrijwilligers. Steerneman studeerde sociale wetenschappen en bedrijfskunde en is auteur van meerdere managementboeken.

Kwetsbare mensen

Pim Steerneman: 'Wij beschikken over grotere gekoelde ruimten en nodigen bij hitte ook kwetsbare mensen uit de wijk uit. Het wordt een proeftuin van omgekeerde integratie.'

gebruiken en natuurlijk door activiteiten aan te passen. Op hete dagen maak ik me inmiddels bijna meer zorgen over mijn medewerkers dan over de bewoners.'

Margot Ribberink: 'Bij hitte is ook communicatie heel belangrijk. Dat begint met een code geel of rood, maar omdat bijvoorbeeld Limburg erg langgerekt is, werkt het KNMI nu aan waarschuwingskaarten voor kleinere regio's. Ook moet bij calamiteiten directer worden gecommuniceerd met de betrokken organisaties.'

Pim Steerneman: 'Klopt. Tot nu toe werden ziekenhuizen daarbij wel meegenomen en onze sector, de ouderenzorg, niet. Dat is na een evaluatie met de veiligheidsregio verbeterd, maar je zou de communicatie ook moeten uitbreiden naar Duitsland en België. Want daar komt het water vandaan.'

Margot Ribberink: 'Dat ben ik helemaal met je eens. Bij wateroverlast moet je een hele delta meenemen in de communicatie. Vanuit ons vakgebied komt voldoende informatie, maar daar wordt totaal niets mee gedaan. Terwijl hitte gewoon dodelijk is. In augustus 2020 zijn in Nederland in één week zevenhonderd hittedoden geteld. En dat zijn niet de mensen in een goed gekoeld verzorgingshuis, maar alleenstaanden van 75 jaar en ouder met allerlei lichamelijke klachten, die geen dorstprikkel meer hebben en die ook sociaal geïsoleerd zijn. Je hebt daarom per gemeente hitteplannen nodig voor drie domeinen: groene gebieden, koele gebouwen én gezondheid. Een gebied rondom een huis of instelling kun je bijvoorbeeld vergroenen, wat de omgeving koeler maakt. Een gebouw zelf maak je koeltebestendig op verschillende manieren, waaronder natuurlijke. Voor het domein gezondheid moet een heel netwerk ontstaan, met GGD's, het Rode Kruis, huisartsen en vrijwilligersorganisaties.'

Achter de voordeur

Pim Steerneman: 'Dat sluit mooi aan op onze proef met community care. Wij beschikken bijvoorbeeld over grotere gekoelde ruimten, zoals onze Gasterie, en nodigen hier ook bij hitte kwetsbare mensen uit de wijk uit. Het

Bestuurder Pim Steerneman:

‘Zorg voor huizen met veel groen eromheen, want dat biedt afkoeling. Tuinen zijn ook belangrijk in het kader van bewegen’

wordt een proeftuin van omgekeerde integratie, waar ook een economische factor aan vastzit. Als mensen hierdoor op een kwalitatief goede wijze langer thuis blijven wonen, verhuizen ze waarschijnlijk pas later naar een zorgcentrum. Nu is langer thuis wonen het adagium, maar dat moet wel op kwalitatief goede wijze kunnen. Want langer thuis wonen kan ook zorgen voor fikse problemen achter de voordeur, zoals eenzaamheid en omgang met hitte. Deze driejarige proef is afgestemd met alle grote partners in de regio.'

Margot Ribberink: 'Wat fantastisch dat jullie dat aanjagen, want ik zie tot op heden nog geen 'eigenaar' van het hitteprobleem. Drie jaar is eigenlijk te lang. Ook deze zomer sloeg de hitte weer toe, maar de overstroming van 2021 en de urgentie om dit bovenaan de agenda te zetten, is weggezakt. Daarom is het zo goed dat jullie veel mooie oplossingen hebben en snel schakelen. Daar krijg ik weer energie van.'

Koelvest

'Margot Ribberink: 'Bij hitte moeten medewerkers goed voor zichzelf zorgen. Drink genoeg, want door transpireren, koel je af. Het Klimaatverbond ontwikkelde een eenvoudig koelvest om in te kunnen werken. Het patroon staat op hun website.'

De natuur zelf kan de natuur beschermen

TEKST: YSBRAND VISSER

Het is de natuur zélf die oplossingen kan bieden voor de klimaatverandering. Dit groene scenario vormt de centrale boodschap in het rapport ‘Een natuurlijkere toekomst voor Nederland in 2120’ van Wageningen University & Research. Medeauteur Tim van Hattum plaatst daarbij direct een kanttekening: ‘Het vooropstellen van de natuur vergt wel een totaal andere inrichting van ons land.’

‘Natuurlijke processen moeten leidend worden bij alles wat wij doen. We zijn echter geneigd om problemen op te lossen met technische maatregelen. Het natuurlijke systeem doen we er een beetje bij. Het vooropstellen van de natuur is echter dé manier om Nederland klimaatbestendig te maken en dus de enige verstandige weg voorwaarts’, licht Van Hattum – programmaleider Klimaat, Wageningen University & Research – toe. De jaren 2030 en 2050 vormen de ijkpunten in het Klimaatakkoord. In 2030 moet er een reductie van 55% van broeikasgassen zijn in Nederland, in 2050 moet de uitstoot van de gehele Europese Unie naar nul. →

De natuur moet in 2120 de hoofdrol hebben

Het rapport ‘Een natuurlijkere toekomst voor Nederland in 2120’ laat zien hoe Nederland klimaatpositief kan worden op basis van vijf principes.

1 Natuurlijk systeem aan de basis

Bodetype, hoogteverschillen en watersystemen zijn bepalend voor de toekomstige ruimtelijke inrichting en voor een klimaatbestendig en biologisch divers Nederland. Zo kan bijvoorbeeld de Noordzee (bodem en water) worden benut voor de productie van hernieuwbare energie en kunnen we eiwitten verkrijgen uit zeewier, schelpdieren en vis.

2 Optimaal benutten van water

Om de biodiversiteit en kwaliteit van de natuurlijke omgeving te vergroten en elke druppel water optimaal in te zetten, is maximaal vasthouden en bergen van water essentieel. Daartoe moeten vooral de rivierbedden van de IJssel en Maas enorm worden uitgebreid.

3 Natuurinclusieve samenleving

Bij alle keuzes op het gebied van energie, landbouw, circulaire economie, leefbaarheid, verstedelijking en watermanagement, houden we rekening met de natuur. We kijken naar de gevolgen van menselijk handelen voor natuur, het beschermen van ‘oude natuur’ en het strikt(er) inzetten op natuurlijke processen, mogelijk in combinatie met technische oplossingen. Daartoe worden veengebieden onder water gezet en

nieuwe gronden bebost. De landbouw kiest voor teelt van gewassen die tegen droogte en zout kunnen en voor het maximaal vastleggen van koolstof in de bodem.

4 Circulaire economie

Nederland is in 2120 niet alleen klimaatneutraal, maar zelfs klimaatpositief. We leggen dan meer broeikasgassen vast dan we uitstoten. Dat vraagt om een circulaire economie met volop hergebruik van producten en terugwinning van grondstoffen. Afval wordt een nieuwe grondstof.

5 Meebewegende (adaptieve) ruimtelijke inrichting

De noodzakelijke aanpassingen leiden tot sterke veranderingen in de (natuurlijke) omgeving en biodiversiteit. Om een veilige, leefbare, welvarende en duurzame toekomst te garanderen, moet Nederland slim met de natuur meebewegen en natuurlijke processen optimaal benutten in de ruimtelijke inrichting (o.a. verstedelijking), bijvoorbeeld door bouwen met natuuroplossingen voor hoogwaterveiligheid.

Groene innovaties

Gevelgroen, voedselbossen en meer zeewier eten

Water bufferen

De klimaatverandering veroorzaakt veel wateroverlast én droogte. Slimme bestrating zorgt voor een goede wateropvang, waarna het vocht infiltreert in de grond. Onder parkeerplaatsen op eigen terrein is eenvoudig een enorme groene, waterbergende buffer te realiseren.

Groendaken & gevelgroen

Sedumdaken doen vrijwel niets voor het vasthouden van regenwater en weinig voor koeling. Beter is een intensief groendak: een dikker

pakket grond met veel meer verschillende vegetatie. Dat levert een bijdrage aan biodiversiteit, koelt veel beter en zorgt voor meer opvang en vasthouden van regenwater. Met een slim blauw-groen dak combineer je groen met wateropvang en een online regenradar. Als er een zware bui aankomt, gaat een stuwte open, loopt het dak leeg en wordt water goed opgevangen. Gevelgroen is een hippe oplossing die je veel in Azië ziet, maar de benodigde hoeveelheid water vanaf het dak is niet altijd voldoende. Daarvoor veel drinkwater gebruiken, is echter niet duurzaam.

Stedelijke leefomgeving

In Wageningen wordt al twintig jaar gepleit voor het grootschalig vergroenen van steden. Groen in gebouwen is ook belangrijk: dat zorgt voor verbetering van concentratie en geheugen van medewerkers en werkt stressverlagend.

Klimaatsslimme (voedsel)bossen

Bossen leggen CO₂ vast en dragen bij aan biodiversiteit. Door klimaatsslim beheer kun je bossen kappen voor houtbouw en weer opnieuw bomen kweken. Met voedselbossen, ook

rondom steden, kun je met heel gevarieerde boomsoorten voedsel produceren als noten, bessen, abrikozen; alles door elkaar.

Circulaire landbouw

De toekomstige landbouw gaat over veel meer dan alleen stikstofreductie. Wat nu op zandgronden groeit, groeit daar over tien jaar niet meer. We pleiten daarom voor een circulaire landbouw, andere voedselsystemen en anders eten. Meer flexitairisch en vegetarisch, met onder meer zeewier en insecten.

De specialismen van Tim van Hattum (programmamanager Klimaat, Wageningen University & Research) omvatten met name klimaatverandering en -adaptatie en integraal waterbeleid. Hij studeerde milieukunde aan de universiteit van Wageningen en was adviseur op water- en overstromingsgebied bij de Provincie Utrecht en Waterschap Rijn en IJssel.

Wetenschappers van Wageningen Universiteit & Research keken echter nog verder vooruit en schetsten hoe een klimaatbestendig Nederland er over honderd jaar uit kan zien. De kaart van Nederland anno 2120 weer-spiegelt deze 'denkrichtingen' en wat daarbij direct opvalt, is dat ons land niet half onder water staat. 'Daarmee moeten we op de lange termijn zeker rekening houden', begint Van Hattum, 'maar voor 2120 is dat onwaarschijnlijk. Toch moeten we alles op alles zetten om ons land anders in te richten, ook omdat er op veel andere vlakken grote problemen zijn als de toenemende hitte en het afnemen van de biodiversiteit.'

Dynamiek van rivieren verandert ingrijpend

Voor al in stedelijke gebieden speelt het hitteprobleem, iets wat ook zorg- en welzijns-

instellingen raakt. 'Richt steden allereerst natuurlijker in', vindt Van Hattum, 'zorg op grote schaal voor vergroening. Met meer schaduwplekken en windcorridors kun je steden aanzienlijk verkoelen. Help de windrichting door gebouwen en bomen slim neer te zetten.' Nederland krijgt er tot 2030 bijna een 1 miljoen woningen bij en volgens Van Hattum moeten die vooral worden gebouwd op hoger gelegen zandgronden. 'Niet omdat Nederland al in 2120 onder water komt te staan, maar om te anticiperen op een verre toekomst waarin dat wel kan gebeuren. Op dit moment is tachtig procent van die nieuw te bouwen woningen echter gepland op kwetsbare, lager gelegen plekken.

'Je ontkomt daarbij niet aan een verdichting van bebouwing in de huidige stedelijke agglomeraties. Daarom pleiten wij voor meer hoogbouw. Doe dat zo natuurinclusief mogelijk en zorg ervoor dat verdichting in steden niet ten koste gaat van groen.' Nederland zal ook meer richting de natuur gaan bouwen en die meer gaan verweven met stedelijke ontwikkeling, is de mening van milieukundige Van Hattum: 'Daarnaast mag ook het ontwikkelen van kleinschalige woonagglomeraties op het platteland geen taboe meer zijn. Een ander alternatief zijn drijvende gebouwen, bijvoorbeeld in veenweide- en rivierengebieden. De dynamiek van rivieren gaat totaal veranderen. zodat we veel →

Masterclass van Tim van Hattum
Op 1 november deelt Tim van Hattum zijn toekomstvisie tijdens het evenement Leren van. Scan de QR-code en meld u kosteloos aan.

‘Groen levert een heel grote bijdrage aan het welzijn van mensen’

meer rekening moeten houden met extremen en de rivieren meer de ruimte moeten geven. Dat los je niet op met het eindeloos verhogen van dijken. Japan kent wel een concept waar complete steden op grote, brede superdijken worden gebouwd. Voorwaarde is dan dat de waterveiligheid gewaarborgd moet worden en dat je rekening houdt met de zeespiegelstijging na 2120. Ruimte voor de rivieren staat voorop en daarna pas komt de super- of deltadijk waarop je kunt bouwen.'

Groen aan de gevel

Ouderen- en zorgwoningen worden niet specifiek in de Wageningse toekomstperspectieven genoemd. Van Hattum ziet daarvoor echter wel kansen met het concept van de zogenoemde '15-minutenstad'. Daarbij zijn voor inwoners alle essentiële voorzieningen - dus ook zorg en welzijn - binnen vijftien minuten lopend of fietsend bereikbaar. 'Voor nieuwbouw van deze voorzieningen houden we een pleidooi voor bouwen met hout en veel meer natuurinclusief bouwen, met bijvoorbeeld groen in, op en aan het gebouw. Nu zie je veel 'schaamgroen'; hier en daar een plukje groen. Dat moet echt anders, want groen levert een heel grote bijdrage aan het welzijn van mensen. Ze zijn gelukkiger, hebben minder stress en er is minder criminaliteit.'

'Naast het voorkomen van wateroverlast door opvangen van regenwater, wordt voor gebouwen in de zorg- en welzijnssector natuurlijke koeling essentieel. Zonder airco, wat helaas nu wel een trend is. Door airco's worden steden juist nog warmer. Met groen en zonwering kun je ervoor zorgen dat de warmte een

gebouw niet inkomt. Door groen aan de gevel of op het dak kun je gebouwen maar liefst veertien graden koeler houden. Ook de nachttemperatuur is belangrijk. Als je die niet onder de twintig graden krijgt, kunnen mensen hun overvloedige lichaamswarmte niet kwijt. Vooral bij ouderen en kwetsbaren leidt dat tot oversterfte.'

'De natuur is op allerlei vlakken van onschatbare waarde voor de mens. Er zijn niet voor niets nu al dokters die - in plaats van medicijnen - voorschrijven om de natuur in te gaan. Als je uiteindelijk de effecten van het gehele verhaal in ons rapport doorrekent, betekent dat heel veel voor het welzijn van mensen. En vooral ook voor de preventieve gezondheidszorg. Met meer waardevolle natuur gaan volgens ons de zorgkosten ook omlaag; zo snijdt het mes aan twee kanten.'

Lekker verantwoord
In Ziekenhuis Gelderse Vallei staat het menu vol streekproducten en volkoren en vegetarische opties, vaak vers bereid. Mensen kiezen zelf wat en wanneer ze eten. Daarom eten ze beter en wordt er minder voedsel verspild.

‘Voor gebouwen in zorg en welzijn wordt natuurlijke koeling essentieel’

PFZW Actueel

VRAAG & ANTWOORD

Duurzaam beleggen: hoe gaat PFZW om met klimaatverandering?

→ P. 32

DE VERDIEPING

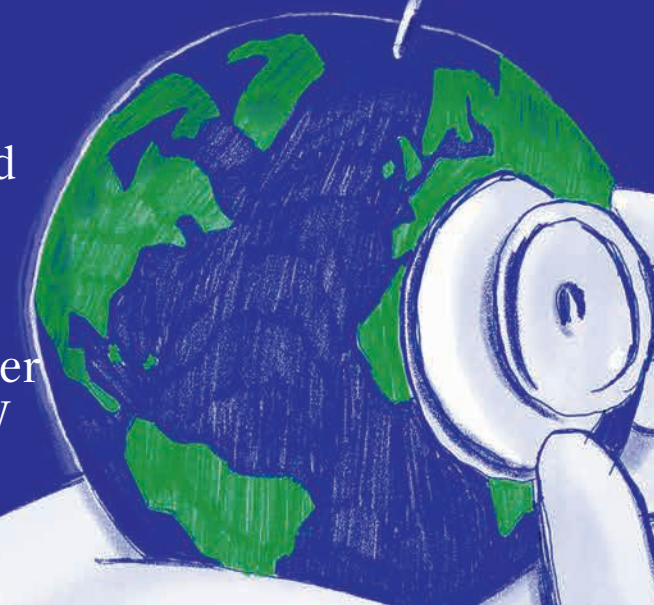
Dit doet PFZW op weg naar een duurzamere wereld

→ P. 34

KORT NIEUWS

Korte berichten over pensioen en PFZW

→ P. 36

Hoe gaat PFZW om met klimaatverandering?

Beleggen en investeren met oog voor mens en milieu, oftewel duurzaam beleggen, vereist aanpassingen. Hoe gaat PFZW hier mee om? Bestuursvoorzitter Joanne Kellerman geeft antwoord.

TEKST: JEROEN MEI
BEELD: MYRTHE VAN HEERWAARDEN

Wat zijn eigenlijk de resultaten van duurzame beleggingen als het gaat om mens en milieu?

‘Dat is een interessante vraag. Het meten van de resultaten in termen van rendement en risico én impact, zoals bijvoorbeeld CO₂-reductie, minder watergebruik of minder afval, is uitdagend. Wat we nog veel zien is dat ondernemingen zich primair verantwoorden over hun financiële resultaten. De informatie over duurzaamheid van beleggingen is dus niet altijd goed beschikbaar. Ook kan een onderneming op het ene onderwerp heel goed scoren, bijvoorbeeld minder afval, terwijl tegelijkertijd de CO₂-uitstoot van de bedrijfsvoering niet wordt aangepakt.’

Levert duurzaam beleggen wel genoeg rendement op?

‘Duurzaam beleggen hoeft niet ten koste te gaan van het rendement. Integendeel zelfs. Bedrijven die meer oog hebben voor mens en milieu zijn over het algemeen beter bestuurd ondernemingen. Dat betaalt zich uiteindelijk ook financieel uit. Bedrijven die het niet zo nauw nemen met milieu, klimaat of mensenrechten, lopen vaak extra risico's. Denk aan boetes voor het opruimen van vervuiling of consumentenboycots. We zijn ervan overtuigd dat duurzaam beleggen noodzakelijk is om op de lange termijn rendement te kunnen blijven behalen en de wereld leefbaar te houden.’

Het klimaatbeleid van PFZW is aangescherpt. Wat was daarvoor de aanleiding?

‘We stellen de plannen periodiek bij. Het afgelopen jaar zijn er veel alarmerende berichten en rapporten verschenen over de opwarming van de aarde. Dat baart ons grote zorgen en toont aan dat er actie nodig is. Met het steeds verder aanscherpen van het klimaatbeleid willen we onze bijdrage leveren aan de energietransitie.’

Wat gaat er nu goed en wat kan beter?

‘Wat er goed gaat is dat we richtinggevende keuzes hebben gemaakt en ons klimaatbeleid hebben aangescherpt. Dat moet nog wel verder

Joanne Kellermann
is sinds juni 2019 bestuursvoorzitter van PFZW. Zij kent de pensioenwereld goed; ze was van 2007 tot 2014 directielid bij De Nederlandse Bank. Daar was ze onder meer verantwoordelijk voor het toezicht op pensioenfondsen.

vertaald worden in acties. Net zoals we eerder belangen hebben genomen in Baltic II, een Duits windmolenpark in de Oostzee. Of ons belang in Stockholm Exergi, een bedrijf dat een belangrijke rol speelt in het vormgeven van de energietransitie in Zweden. We willen vooral bijdragen aan verandering in de reële economie, anders verbetert de wereld namelijk niet. Wat beter kan, is dat we nog beter verantwoording moeten afleggen naar de bij ons aangesloten werkgevers en werknemers. Maar ook richting politiek en belangenorganisaties.’

‘We moeten ons klimaatbeleid nog verder vertalen in acties’

Op weg naar een duurzame wereld

PFZW werkt hard aan het verlagen van de CO₂-uitstoot van haar beleggingen. Dit door enerzijds de negatieve gevolgen van deze beleggingen te verkleinen en anderzijds de positieve invloed te vergroten. Impact-beleggen noemt PFZW dat.

TEKST: JEROEN MEI
BEELD: MYRTHE VAN HEERWAARDEN

Impact-beleggen

PFZW heeft gekozen voor een aantal thema's binnen de impact-beleggingen die de deelnemers belangrijk vinden; water, klimaat en gezondheid. Concreet: beleggingen in schone energie, schoner drinkwater, gezondheidszorg en voedselzekerheid. PFZW stopt 20 miljard in deze beleggingen. Het streven is om in 2050 ongeveer 50 miljard te beleggen met een positieve impact op de wereld.

Schone energie

Een mooi voorbeeld is Alpha Trains. Om de groeiende vraag naar duurzame vormen van vervoer in Europa te ondersteunen investeert PFZW sinds 2021 in deze exploitant van elektrische treinen. Alpha Trains speelt een leidende rol in de overgang naar schone energie in het Europese spoorvervoer door dieseltreinen te vervangen door elektrische treinen. Het rendement wordt bij deze groene beleggingen niet uit het oog verloren. Deze belegging in Alpha Trains levert rendement op ten behoeve van een goed pensioen voor de deelnemers van PFZW.

Meer zorg en welzijn

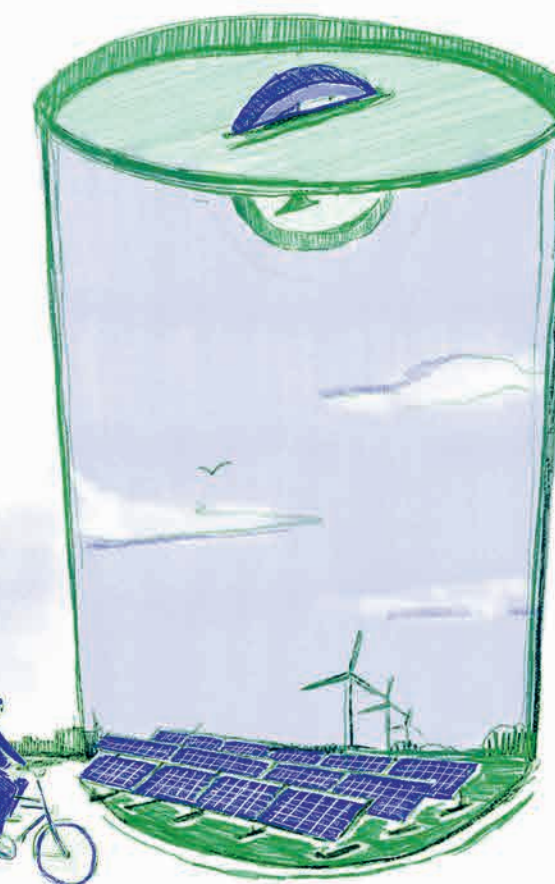
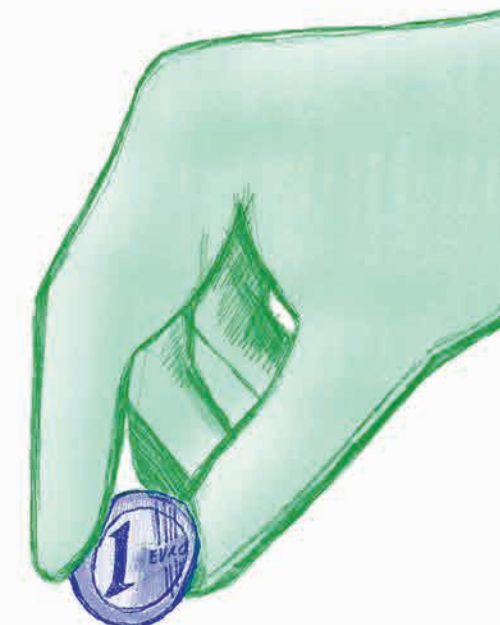
Als Nederlands pensioenfonds van de sector zorg en welzijn belegt PFZW graag in deze sector. Bij voorkeur in bedrijven die het werk van werknemers uit de sector verlicht of efficiënter maken of bijdragen aan een betere zorg. In 2022 heeft PFZW nog eens 40 miljoen extra belegd in een beleggingsfonds van investeerder Gilde Healthcare. Hiermee komt het totale bedrag dat PFZW heeft belegd via Gilde Healthcare op 120 miljoen euro. In totaal heeft het pensioenfonds 11,4 miljard euro in beleggingen die staan voor 'goede gezondheid en welzijn'. En het mooie is dus dat het rendement ervan direct weer terugvloeit naar het pensioen van iedereen die in deze sector werkt.

Daadkrachtig beleid

Om de doelstelling - in 2050 klimaatneutraal beleggen - te behalen is PFZW gestopt met te beleggen in bedrijven die een evident negatieve impact hebben op het milieu. Zo wordt er vanuit klimaatoverwegingen vanaf 2020 al niet meer belegd in producenten van kolen en teerzand. Vanaf 2024 belegt PFZW niet meer in ondernemingen in de energiesector die niet handelen naar het Klimaatakkoord van Parijs. Daarnaast toont PFZW zich een actieve aandeelhouder bij beursgenoteerd en privaat vastgoed en beleggingen in infrastructuur. Maakt de onderneming in kwestie onvoldoende voortgang met hun energietransitie, dan verkoopt PFZW deze en herbelegt dit geld in ondernemingen die wel voldoen aan de vereisten om de klimaatdoelen van Parijs te behalen.

Kleine voetafdruk
Verduurzamen doen we samen. De Groene Patiëntfolder van 'de Klimaat Dokter' geeft uitleg over hoe je als patiënt je ecologische voetafdruk verkleint.

Pensioenen per 1 oktober 2022 met 2,7% verhoogd

Volgens de nieuwe indexatieregels mogen pensioenfondsen vanaf 1 juli 2022 pensioenen verhogen bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 105%. Op 31 mei 2022 was de beleidsdekkingsgraad bij PFZW 105,2%. Daardoor was een verhoging van

de pensioenen mogelijk, die is gebaseerd op de inflatie uit 2021. Voor de gepensioneerden betekent het dat de pensioenuitkering omhooggaat. Bij de actieve deelnemers worden de opgebouwde pensioenaanspraken verhoogd.

Meer zicht op in- en uitstroom met arbeidsmarktdata

Om arbeidsmarktgegevens in de sector zorg en welzijn aan te pakken, is PFZW een samenwerking aangegaan met het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. PFZW deelt structureel data met het ministerie, bijvoorbeeld welke functiegroepen waar naartoe gaan, of ze in de sector blijven en om welke leeftijdsgroepen het gaat. Daarmee kan het

ministerie landelijke en regionale partijen van onderbouwde beleidsinformatie voorzien, die uiteindelijk moet bijdragen aan het terugdringen van onder andere de personeelstekorten in de zorg. Werkgevers in de sector zorg en welzijn kunnen op pffw.nl/hr-dataportaal onder andere hun eigen HR-kengetallen vergelijken met die van collega-organisaties in de regio en het land.

Nieuw onderzoek naar uitstroom in zorg en welzijn

Ruim 77% van de mensen die bij hun werkgever vertrekt, doet dit uit eigen beweging. Dit blijkt uit onderzoek van PFZW naar redenen waarom medewerkers in zorg en welzijn hun baan opzeggen. In eerder onderzoek (in 2020) was dit nog 64%. De belangrijkste redenen zijn een te hoge werkdruk en onvrede over de leiding. De hoge werkdruk is volgens 31% van de vertrekkers de directe reden. De gevolgen van corona spelen nauwelijks een rol. Drie op de vier vertrekkers blijven wel in de sector zorg en welzijn werken, de rest verlaat de sector. Na drie onderzoeken in vier jaar (2018, 2020 en 2022) is het uitstroombeeld stabiel, maar ook zorgelijk. De redenen van vertrek zijn al jaren ongeveer gelijk, maar het is nog niet gelukt het tij te keren. Via pffw.nl/hr-dataportaal kunnen werkgevers relevante data over onder andere in- en uitstroom en functieprofielen vergelijken met soortgelijke organisaties, en gebruiken om zelf analyses te maken.

‘Gelukkig kunnen we de pensioenen eindelijk verhogen. Maar ik realiseer me ook dat het maar een klein stapje is’

Joanne Kellermann,
bestuursvoorzitter PFZW

Lees de visie van PFZW op actuele thema's in de pensioensector in Kellermans Kijk, de column van Joanne Kellermann op pffw.nl/kellermann

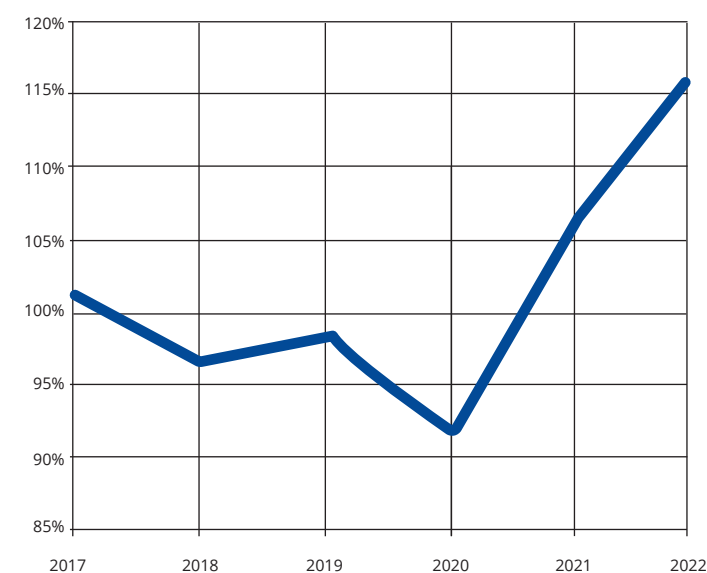
Regeling bedrag Ineens uitgesteld tot 1 juli 2023

Met de Regeling bedrag ineens krijgen deelnemers de mogelijkheid om op de pensioendatum eenmalig een bedrag ineens op te nemen. Het gaat om maximaal 10% van de waarde van het ouderdomspensioen. Het bedrag ineens is vrij besteedbaar en biedt deelnemers de mogelijkheid om keuzes te maken die passen bij hun persoonlijke situatie.

De Regeling bedrag ineens is onderdeel van de Wet bedrag ineens, Regeling vervroegd uittreden (RVU) en Verlofsparen. De regeling zou ingaan op 1 januari 2022, maar dat is door de complexe uitvoering uitgesteld naar 1 juli 2023. RVU en Verlofsparen, de andere onderdelen van de wet, zijn op 1 januari 2021 al ingegaan.

Actuele dekkingsgraad

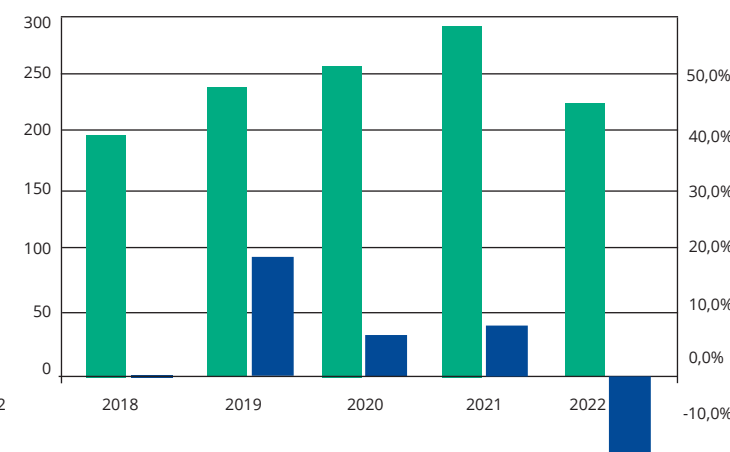
■ De actuele dekkingsgraad in augustus 2022 was 116,3%.

Belegd vermogen en beleggingsresultaat

■ Belegd vermogen (x 1 mld.)
■ Beleggingsresultaat (in %)

Augustus 2022: € 234,7 miljard
Tot en met augustus 2022: -16,3%

Wat we leerden van

Burgers' Zoo

Alex van Hooff, directeur van een van de meest aansprekende dierentuinen in Nederland, vertelde tijdens de themabijeenkomst op 24 mei over de bijzondere kenmerken van een familiebedrijf. Gedragsbioloog Patrick van Veen sprak over gedragsverandering en beïnvloeding bij mensen in vergelijking met apen.

‘Medewerkers waarderen een directeur die uit de eigen organisatie komt. Deze persoon kent de organisatie en het DNA. Diegene zal het samen willen doen, en er met elkaar voor willen zorgen dat de organisatie goed functioneert.’

Gedragsbioloog en ‘matchmaker’ Patrick van Veen vertelde onder andere over de gorillaleider, die dag en nacht in dezelfde sociale

structuur verblijft. Hij vergelijkt deze leider met die van een familiebedrijf: ‘De rol van directeur van een familiebedrijf kun je niet spelen tussen 9 en 5, dat ben je dag en nacht. Alex van Hooff woont zelfs op het park. Zo kun je dat soms wel voelen bij directeuren van andere organisaties, die een rol spelen die op de lange termijn niet vol te houden is.’

Scan de QR-code om de themabijeenkomst terug te kijken.

KIJKERSREACTIES:

‘De kenmerken van een familiebedrijf die Alex van Hooff omschreef, herken ik helemaal. De stip aan de horizon, de relaties binnen een familiebedrijf. Bij alles dacht ik: ja, dat zijn wij.’

‘Zoals wel vaker bij dit soort dingen, keek ik vanochtend in mijn agenda en dacht ik: dat komt helemaal niet uit. Achteraf ben ik altijd blij dat ik ben gegaan, want ook deze keer heb ik weer nieuwe inzichten gekregen. Het is goed om even uit je normale werk en je comfortzone te komen.’

Uitnodiging

SAVE
THE
DATE

‘Wie de wetenschappelijke cijfers over klimaatverandering kent, wil in actie komen. Op 1 november 2022 vertel ik wat u kunt doen om Nederland te verduurzamen.’

Ga in gesprek met André Kuipers

‘Het klimaatroer moet om en u heeft een belangrijke sleutel in handen’, is de boodschap van astronaut, arts en klimaat-ambassadeur André Kuipers voor de sector zorg en welzijn.

Als PFZW steunen we André Kuipers in deze missie. Graag nodigen we u uit voor een inspirerend en optimistisch event bij de Wageningen Universiteit, het onderzoekscentrum voor groene ruimte en voedsel. Samen met André Kuipers en ir. ing. Tim van Hattum (WUR) werpen we de blik vooruit op het Nederland van 2120. We kijken welke klimaatoplossingen onze sector een duurzaam perspectief bieden.

Bekijk het programma op pfzw.nl/uitnodiging en meld u aan. Aan deelname zijn geen kosten verbonden, maar er is een beperkt aantal plaatsen: wees er dus snel bij.

Datum: 1 november 2022
Tijd: 09.00 uur - 13.00 uur
Locatie: Omnia (WUR), Hoge Steeg 2, Wageningen

Colofon

Leren van is een uitgave van PFZW. Het magazine verschijnt twee keer per jaar in een beperkte oplage en wordt verspreid onder bestuurders en beslissers van 100+ zorg- en welzijnsinstellingen in Nederland. Volg ons op LinkedIn en kijk op pfzw.nl/lerenvan

Bladmanager
Ronald Meerkerk
Marketing & Communicatie
e-mail: lerenvan@pfzw.nl

Concept en realisatie
ZB Communicatie & Content, in samenwerking met Janita Sassen

Aan de inhoud van dit blad kunnen geen rechten worden ontleend. Bij de samenstelling ervan is de redactie met de grootst mogelijke zorg te werk gegaan. Cijfers en/of informatie kunnen echter in voorkomende gevallen reeds tijdens de productieperiode achterhaald zijn.

Pensioenfonds
Zorg & Welzijn

Bouwen op water

Door de opwarming van de aarde krijgen we naar verwachting steeds vaker te maken met extreme weersomstandigheden, zoals overstromingen. Hoe kunnen we Nederland in tijden van klimaatverandering op lange termijn bewoonbaar houden? Land maken uit water om op te leven doen we al honderden jaren in Nederland. Maar is wonen en werken op water wellicht het antwoord op de stijgende zeespiegel? Het internationale bedrijf Blue21

onderzoekt, ontwerpt en realiseert drijvende projecten. Al in 2010 bouwden ze een drijvend paviljoen in Rotterdam, dat wordt gebruikt als evenementenlocatie. Op kleine schaal is het leven op water dus al mogelijk, maar groter – in de vorm van wijken en steden – gebeurt het nog niet op veel plekken. Toch is het volgens Blue21 de toekomst. In plaats van dijken alsmaar te verhogen kunnen we onze manier van wonen ook aanpassen, is de

gedachte. Op langere termijn ontlopen we het water niet meer door woningen en gebouwen op palen neer te zetten, zoals bestuurder Pim Steerneman (Tweegesprek, p. 20) deed bij de nieuwbouwlocatie van Sevagram. Dan bouwen we op een vlot, dat meebeweegt met de zeespiegel. En willen we verhuizen? Dan nemen we het gebouw op het vlot met ons mee.